

Ступар Владимир*

Универзитет у Источном Сарајеву
Православни богословски факултет
„Свети Василије Острошки”, Фоча

Исповест и васпитање

Апстракт: Пребогате ризнице благодати које Црква доноси у овај свет као мирис и радост вечног живота, за данашње људе бивају скоро непознате. Површан однос према светој тајни исповести и покајању, данашње хришћане је довео до тога да трпе многе патолошке последице греха. Инсистирање само на литургијском животу је нехотично гурнуло исповест у други план. Иако исповести није место на Литургији у смислу вршења ове свете тајне, њој је и те како место у животу и пракси савремених хришћана. Откривање спасоносне и васпитне димензије исповести као и покајања задатак је свих нас у Цркви, како би плодови литургијског заједничења донели плода.

Кључне речи: Исповест, благодат, покајање, преображај, васпитање.

Света тајна покајања и исповести даје човеку могућност да и поред своје несавршености партиципира у тајни Цркве као новом начину постојања, али и као личном обожењу у јединству са Христом. Несавршеност је човеку позив и призив да се у заједници богочовечанског живота, који се опитује у Цркви, освешта, претходно се одричући греха као живота утемељеног на егзистенцијалном промашају. Радост покајања као искуство благодати, која је видљива страна покајања као промене живота у складу са Христовим заповестима, огледа се у исповести. Човек који је испуњен и преображен силом Светог Духа исповест практикује као предавање свога срца Христу. Учествовање у новом животу, који дарује светотајинско општење са Христом, уводи човека у најприснији однос љубави и слободе и лично исповедање грехова постаје потреба превазилажења старог и греховног постојања и вечна новина живота у Христу.

Васпитна димензија исповести се огледа у поверењу и љубави према Христу који опрашта грехове и исцељује човека и уводи онога који се каје у тајну обожења. Православни и светотајински опит покајања и исповести постао је стран данашњем човеку. Јуридикчко и формално схватање покајања које преовлађује на Западу (где Запад не означава географску него духовну одредницу), постепено и неосетно бива присутно код појединих верника због површног односа према покајању. У том смислу, владика Атанасије, када говори о васкрсењу Христовом, наглашава: „Ту димензију васкрсења (или спасења) Запад није имао. Узмимо нпр.

* vlado.stupar@gmail.com

покајање. Покајање је на Западу испаштање за своје грехе, а у Источном предању покајање је препород, радост” (Јевтић 2023, 14). Због тога је неопходно да се поново открије истински смисао покајања и исповести који се огледа у васкршњој радости личног и саборног препорода синова и кћери Царства небеског.

Ова света тајна је у свести савремених хришћана, нажалост, схваћена као једна од „обавеза” чије је испуњење неопходно као предуслов светотајинског учешћа у литургијским даровима Тела и Крви Христове. Важност исповедања грехова је потпуно занемарена, јер се изгубила свест о погубности греха. Једноставно речено, грех је постао прихватљив и нека врста „нове нормалности” за савременог човека и због тога се покајању и исповести приступа погрешно. Овакав формални приступ је утицао на то да се данашњи хришћанин лиши благодатних плодова исповести. Светој тајни се прилази као месту где ће чин извршити свештеник, без личног и слободног учешћа верника. Литургијски доживљај Цркве и обнова црквеног живота, која је евидентна на пољу аскетског повратка светоотачком предању поста и молитве, исповест су, на неки начин, ставили у мање важан положај у пракси и духовном животу савремених хришћана. Покајање се схвата, у већини случајева, као неко унутрашње осећање и жаљење због грешности а не као обнова живота који је започео у светим тајнама Цркве, превасходно у крштењу и Литургији. Узроци оваквог односа према исповести су, с једне стране, пренаглашавање црквених пастира да су пост и молитва најважнији услов за причешће, па се покајање захтева од људи који су у моралном преступу, и, с друге стране, губљење свести о греху као егзистенцијалном промашају и немогућности да човек буде у заједници љубави са Богом и ближњима. Свакако да би дубља анализа узрока оваквог односа према исповести захтевала сагледавање из историјског, евхаристијско-еклисијалног, друштвеног, психолошког и антрополошког аспекта, што би свакако превазишло обим овог рада. Због тога ћемо покушати да укажемо на основне димензије исповести у васпитању, које су темељ преображаја човека у Цркви на путу човековог обожења.

Божија педагогија у рају и исповест

Видљива страна човековог покајања се огледа у исповедању грехова. Исповест не треба посматрати као верску „обавезу” коју има верујући човек према Богу. Пре свега, исповест одражава један однос са Богом који је успостављен на љубави и слободи. Такав однос љубави и слободе, који се огледао у благодатном животу првих људи пре пада, нарушен је првородним грехом. Антрополошка датост и дар слободе, који се опитује у заједници са Светом Тројицом, основна је светоотачка истина која произилази из чињенице оваплоћења Сина Божијег. Боголикост Прародитеља се огледа у слободи на коју су били призвани, да послушношћу изразе своју слободу и љубав према Богу. Злоупотребом слободе и поверења које су имали и нарушавањем заповести Божије, Адам и Ева су изгубили благодат Светога Духа. На тај начин су постали неспособни за вечни живот који је утемељен на слободи и љубави.

Најочигледнији губитак слободе и благодати огледао се у смртности и покушају да се смртан начин живота оправда преношењем кривице и одговорности са себе на Бога. У том смислу, Свети Симеон Нови Богослов истиче да су Прародитељи одмах били позвани да се покају и да исповеде свој грех, као и да не би били изгнани из раја и да не би окусили смрт и последице греха да су исповедили свој грех. О томе Свети Симеон у својим *Кайсихејским беседама* каже:

И рећи ћу ти нешто што, како мислим, нико није јасно открио, него је то речено скривено. О чему се ради? Слушај шта каже Божанско Писмо: И рече Бог Адаму (после преступа): *Агаме, где си?* (Пост. 3, 9) Зашто то каже Творац свега? Свакако зато што жели да га освести и да га призове покајању. *Агаме, где си?* каже. Познај себе, схвати да си наг! Ето какве одеће и какве славе си се лишио. *Агаме, где си?*, као да га тиме моли и говори: „Хајде дозови се памети, несрећниче, дедер изађи одатле где си се сакрио. Зар од Мене мислиш да се кријеш? Реци сагреших”! Али он то не говори – а, боље речено, ја јадан то не кажем, јер моја је страст! – него шта вели: *Глас Твој зачух док ходиш рајем и сјознах да сам наї и сакрих се* (Пост. 3, 10). Шта на то каже Бог? *А ко њи јави да си наї, осим ако ниси од дрвџа, од коїа њи зайоведих једино да не једеш, јео* (Пост. 3, 11)? (Свети Симеон Нови Богослов 2005, 71–72).

И даље наставља Свети Симеон, након анализе стања у коме се Адам нашао, мислећи да га Бог не види и да може такав да настави живот са Богом без покајања и исповедања свога греха:

Као да каже: „Зар ти стварно мислиш да се од Мене сакриваш? Зар Ја не знам шта си ти урадио? Зашто не кажеш ’сагреших’? Реци, несрећниче. Да, заиста, Владико, преступио сам Твоју заповест, сагрешо сам када сам послушао савет женин, погрешо сам, силни, испунивши њену реч, а не послушавши Твоју, помилуј ме”. Али он то не изговара, не смирава се, не сагиње се, врат његовог срца је жила железна (Ис. 48, 4) (а такав сам и ја јадни). А да је то рекао, остао би у рају и тада би једном речју избегао читав тај круг небројених невоља које је поднео када беше изгнан и када је провео толике векове на дну ада (Свети Симеон Нови Богослов 2005, 72).

Изгубивши благодат, Адам и Ева су изгубили слободу, а тиме су раскинули заједницу са Богом. Због тога су постали неспособни да исповеде свој грех, односно да се одрекну греха и да имају поверења или веру у Бога, јер су своју одговорност пребацили на другога. У самој суштини слободе је љубав према ближњем и одговорност, јер без одговорности слобода се претвара у своју супротност, у неслободу или ропство. Позив Божији Адаму да превазиђе грех својом слободом кроз исповест и да себе кроз тајну покајања и признање своје кривице, односно исповедање свога греха, пројави као слободно биће способно да живи у заједници са Светом Тројицом, био је праобраз исповести још у рају. Можемо слободно

рећи да је Бог дао прилику и могућност Адаму и Еви да свој егзистенцијални промашај превазиђу кроз поновно успостављање заједнице са Богом путем покајања и исповедања свога греха. На тај начин би се превазишле трагичне последице смрти и зла, које има своју егзистенцију у злоупотреби слободе створених бића.

Тајна слободе као савршеног дара Божијег, који чини човека конкретним носиоцем образа Божијег, с једне стране даје могућност вечног живота и напретка до обожења по благодати, али истовремено скрива опасност одвајања од Бога. Живот се открива као заједница слободе и љубави, које су онтолошке претпоставке вечности. Ван ових категорија није могуће правилно и достојно човека васпитати, нити одгонетнути тајну човекове егзистенције у овом свету без вечног живота. Слобода као дар и израз живота постоји само у заједници којом Света Тројица остварује своју егзистенцију као љубав. Отац и Син и Свети Дух желе и остварују живот као љубав и као вољу која дејствује као Живот. Ван заједнице са Светом Тројицом не постоји истински живот него само наговештај живота. У том смислу, говорећи о последицама пада првих људи, Георгије Капсанис подсећа: „Оци Цркве веле да Бог јесте – Живот. Ко год се окреће од Бога, окреће се и од живота. Према томе, смрт и духовна умртвљеност (физичка и духовна смрт) били су последица Адамове и Евине непослушности” (Капсанис 2004, 20–21). Божија педагогија није наметнула Прародитељима покајање, нити их је приморала на признање кривице. Позивом на исповест, дата је понуда Божије љубави Адаму и Еви, да своју самовласност и слободу уведу у пуноћу постојања; међутим, човеков пад и поробљење грехом су били такви да је смрт заузела место благодати у начину човековог постојања.

Пуноћа живота, на коју су Адам и Ева били призвани од самог почетка кроз заповест о неједењу са дрвета познања добра и зла, као и позив на покајање кроз исповест, откривају најдубљу тајну човекове егзистенције на темељима Божије слободе и љубави. Ова тајна је откривена у Христу, који је Нови Адам, и кроз Цркву, која је Тело Христово. Због тога света тајна покајања и исповести има огромну важност у животу сваког хришћанина који живи благодатним животом. У том смислу, рећи ћемо нешто више о исповести у контексту благодатног живота у Цркви.

Исповест: благодат након благодати

Исповест се језиком и терминологијом савременог богословља дефинише као „тајна у којој верник силом Духа Светога и молитвом Цркве, прима опроштај грехова учињених после крштења, ради обнове своје заједнице са Богом и помирења са литургијском заједницом чији је члан” (Брија 1999, 203). Крштење као духовно рођење није могуће поновити, као што исповедамо у *Символу вере*: „Једно крштење за опроштење грехова”. У историјском ходу Цркве, свесни смо своје личне несавршености и склоности ка греху те нам је неопходна благодат након благодати, како Свети Оци називају покајање и исповест. Бестрашће се описује као стање до којег су дошли они који живе у свету а нису страшно или

греховно привезани за свет, и који су прошли све степене усавршавања у Христу. Бестрасни су они који су Богом дату слободу облагодатили светотајинским и врлинским животом те стекли савршени опит слободе у Христу. Такво искуство се даје у Цркви као благодатни дар Светог Духа у крштењу, а опитује се у Литургији Цркве као потврда и пуноћа слободе у Христу. Свети Јован Лествичник, између осталог, за бестрашће каже:

Ко се удостојио таквог духовног стања, има у себи настањена, још за живота у телу, самога Бога који га увек води у свим речима и делима, и мислима. Стога такав човек кроз унутрашње озарење чује у себи као неки глас који му открива вољу Господњу, и постаје узвишенији у односу на свако људско учење (Свети Јован Лествичник 1997, 197).

Међутим, пут ка савршенству бестрашћа и слобода која је заложена у Христу, који је Глава Цркве и испуњење сваке врлине, подразумева наше лично и саборно покајање. Видљиви знак покајања и смиреног живота се открива у исповести. Васпитна димензија исповести се огледа у томе што се искуство благодатног обновљења и светости човека у заједници са Христом темељи на покајању. Нови завет или савез са Богом заснива се на Христовом позиву на покајање (Мк 1, 15). „Покајање и исповест представљају две фазе једне исте тајне. Од покајања се тражи да се изрази у исповести, у изношењу кривице и зла, и да се запечати са опроштењем грехова. Опроштај грехова, који употпуњује покајање, није могућ без исповедања” (Кардамакис 1996, 170). У том смислу, исповедање постаје насушна потреба оних који су окусили тајну слободе у Христу и желе да се ослободе тираније греха и ропства страстима.

Лични карактер покајања се огледа у слободи која се задобија у Цркви. По речима Господа, „сваки који чини гријех роб је гријеху” (Јн 8, 34) и губи слободу коју је имао у Христу. Човек као личност припада Цркви, односно заједници, и када отпада од Цркве умире на вечном и есхатолошком плану. Када се кроз покајање и исповест врати у Цркву, која је наручје Очево, онда, по речима Христовим, „бива радост пред анђелима Божијим због једнога грешника који се каје” (уп. Лк 15, 7). Због тога је образац покајања прича о блудном сину који се враћа оцу. Процес покајања је условљен човековом спремношћу да отвори своје срце и да то учини кроз конкретно исповедање грехова. Ако човек отвори своје срце за Бога, и то путем исповести повери Богу, он бива просвећен Божијом благодаћу. Међутим, ако није спреман да то учини, онда, иако осећа жаљење и има покајничко расположење, ипак нема смелости да исповеди грехове, тако да грехови остају на човековој души као неисцељене ране.

Шта је то што човека оспособљава да се отвори пред Богом и чиме то човек задобија смелост и слободу пред Богом? То је трепетно стајање пред ногама Христовим. У молитви коју свештеник чита пред оним који се каје и жели да се исповеди истакнута је лична димензија сусрета са Христом у следећим речима:

Ево, чедо, Христос на невидљив начин стоји и прима твоју исповест. Не стиди се и не бој се, немој ништа сакрити од мене, него не тајећи реци све што си учинио (учинила), да добијеш опроштај од Господа нашега Исуса Христа. Ево пред нама је и његова икона, а ја сам само сведок, да посведочим пред њим све што ми кажеш. Ако што од мене сакријеш, имаћеш двоструки грех. Пази дакле пошто си дошао (дошла) у лечилиште, да не одеш неизлечен (неизлечена) (*Требник* 1983, 39).

У светој тајни покајања и исповести, онај који приступа Христу мери свој живот, дела, речи, мисли и намере стојећи непосредно пред Господом Исусом Христом. У светој тајни покајања и исповести, Христос је присутан иконично и реално кроз икону на којој је изображен Христов лик, а исто тако и кроз свештенослужитеља који је за онога који се исповеда икона Христова. Овде нарочито у личном чину покајања и исповести до изражаја долази светоотачка изрека: „Од ближњега нам зависе живот и смрт. Јер ако смо стекли брата, стекли смо Бога; а ако смо саблазнили брата, Христу смо згрешили” (*Сѿваречник* 2000, 47). Свештеник не само да врши свету тајну, него је у име Цркве тај који помирује и присаједињује покајника Цркви када изговара разрешну молитву:

Господе Боже који спасаваш своје служитеље, ти си милостив и шчедар, дуго трпиш, жалиш због наше злобе, не желиш смрти грешника, него да се обрати и живи; буди милостив и сада према овом свом служитељу (својој служитељки) и дај му (јој) покајнички лик, опроштај и отпуштење грехова, праштајући му (јој) свако сагрешење које је учинио (-ла) својом вољом или ненамерно; **измири га и сједини са својом светом Црквом у Христу Исусу, Господу нашем**, са којим теби доликује сила и красота, сада и увек и у све векове. Амин (*Требник* 1983, 41).

Треба нагласити да свештенодејство које врши свештеник представља дар Светога Духа. У том смислу, Христо Јанарас истиче: „Целокупан живот верника, сваки аспект његовог живљења, јесте припрема за учешће (причешће) или сама чињеница учествовања у благодатним даровима Светога Духа, односно, у обнови живота” (Јанарас 2000, 195). Ове дарове је предао Васкрсли Христос кроз установљење свете тајне следећим речима: „Примите Дух Свети! Којима опростите гријехе опраштају им се; и којима задржите, задржани су” (Јн 20, 22–23). Да би се успоставио благодатни поредак у души верника, који је започео живот у Христу, исповест представља, поред молитве и телесног учешћа у Телу Христовом, најважнији чин слободе и љубави, као и благодарственог етоса за све што је Христос учинио за нас. Овај благодарствени или захвални аспект истиче старац Јефрем Аризонски следећим речима:

Као што сви знамо, Бог нам је подарио велику Тајну – Свету Тајну Исповести, која је друго Крштење, јер у њој човек пере душу и постаје светли и нови чо-

век у Христу. Какву би благодарност требало непрестано да узносимо Богу због овог великог добра, које нам је Он подарио! Он нам је отворио Своје Срце, у које можемо да уђемо сваки пут, када пожелимо да се очистимо. Ма колико да је сагрешио човек, ма колико да пузи у греху, ма колико да је црна његова душа, он може слободно и брзо, у трену ока, да избели своју душу, и она ће постати чиста као голубица и бела као снег (Старац Јефрем Аризонски 2022, 368).

Иако имамо исповест и могућност да се очистимо путем исповести, ипак се светотајинска димензија и саборни карактер Свете тајне, због занемаривања и формалног приступа, замаглила у свести савремених хришћана. Они који су окусили од благодати која се дарује у светој тајни покајања и исповести, у пуној мери се освећују благодаћу Светог Духа.

Исповест: једини прави пут ка спасењу

Зашто је исповест, заједно са покајањем, једини исправан пут ка спасењу? Одговор на ово питање имамо у самој светој тајни. Као што смо видели, потребан је лични израз вере и љубави према Христу да би човек могао да се исповеди. То је једна страна исповести а, с друге стране, исповест је света тајна. Просто се светој тајни не приступа као таквој, него се гледа на свештеника или духовника као да је он тај од кога искључиво зависи исповест. Свакако да је важан приступ онога који врши исповест; међутим, у свакој светој тајни Христос је тај који је суштина свете тајне. Тако се каже у светајни Цркве, светој Литургији, „Јер си Ти који приноси и који се приноси; који прима и који се раздаје, Христе Боже наш, и Теби славу узносимо, са беспочетним твојим Оцем, и пресветим и благим и животворним твојим Духом, сада и увек и у векове векова. Амин” (Служебник 2013, 115). Када сви саборно и лично благодаћу Светог Духа познају Христа у свакој светој тајни, тада ће се наши животи преобразити у живот подобан Богу или живот у Христу, односно благодатни живот.

Приступивши очима вере и благодаћу Светога Духа, човек у непосредном сусрету са Христом, са својим творцем и спаситељем, у светој тајни исповести познаје своју ништавност. У том смислу, патријарх Павле каже: „Треба уочити да цео обред Свете тајне покајања упућује исповеданог на признање своје ништавности и недостојности пред Богом, на смирење, ту основну хришћанску врлину, којом се може задобити опроштење греха (Лк 18, 9–14) и на којој се, као на темељу, могу да изграђују остале еванђелске врлине” (Патријарх Павле 1998, 227). Творац и створење се измирују јер се брише грех који раздваја човека од Бога, али овде у светој тајни имамо присутног Христа Бога који је савршени Бог и савршени човек. У Христовој ипостаси су сједињене две природе, божанска и човечанска, и у Христу су сви који то слободно желе измирени са Богом. То се односи, у првом реду, на оне који су у светој тајни крштења рођени у Христу и који у светој тајни покајања и исповести желе да живот, који су задобили у

Христу, потпуно усвоје кроз вршење заповести Христових. Несавршеност свих личности које су рођене у Христу је прелазна фаза ка савршенству светих које се опитује у Цркви. Несклад између благодатног начина постојања у Цркви, као живота на небесима, и свакодневице оптерећене смртним начином постојања, који се пројављује у личном животу сваког човека, указује на покајање и исповест као благодатни однос који се не прекида због чињенице греха, јер се грех превазилази исповешћу и покајањем. Постојање смрти и греха није непремостива препрека, него само пролазна фаза у животима верних. Љубав према Христу у светим тајнама чини човека способним да превазиђе грех и смрт и да такав начин живота у благодати изнова обнавља у себи и пројављује у времену и простору. Због тога велика ризница светоотачког искуства служи као прави пут спасења којим су ишли они који су достигли савршенство у Христу. У том смислу, Преподобни Макарије Оптински подсећа: „Јер неисповеђени грех се и не разрешује, осим ако га због заборава не изнесеш. После исповести треба се чувати од греховних дела” (Преподобни Макарије Оптински 2007, 158).

Исповест је лек за исцељење и облагодаћење човекове личности. У супротном, човек који презире или избегава исповест предаје себе мучењу савести и предокуша на неки начин будуће муке непокајаних и неисповеђених грешника. Тако Преподобни Теодор Студит говори својим савременицима, а те речи као да су данас упућене онима који избегавају исповест:

И када нам је већ Господ дао тај дар и када нам је такав лек надокнадити руке, зашто неки од вас касне да приступе исповести и откривању помисли, гушећи себе ћутањем, самообмањујући се и нагомилавајући у себи неоткривене помисли као црве? Ма ко да сте, жалостим се због вас и саболујем вашој немоћи! Када већ имате средство да оздравите, да се просветите, и да се развеселите, зашто се подвргавате супротnome? Бог све види, јер нема створења које је скривено пред Њим, *јер је све обнажено и открито пред очима Њејовим* (Јевр 4, 13) (*Добројољубље за сваки дан* 2019, 17).

Вера која је утемељена на поверењу у Христа и на љубави према Христу се практично остварује у Литургији Цркве и у светим тајнама, које су нераскидиво утемељене у Литургији. Христос, који је „ради нас људи и ради нашег спасења” извршио домострој спасења, оставио је свету тајну покајања и исповести као сигуран пут ка спасењу. Он који је Пут, Истина и Живот води нас и руководи ка будућем веку и овде и сада нам дарује да се ослободимо од греха, смрти и ђавола путем исповести. Црква од апостолских времена до данас очишћује од греха, по речи Господа Исуса Христа, који је апостолима рекао: „Заиста вам кажем: Што год свежете на земљи биће свезано на небу, и што год раздријешите на земљи биће раздријешено на небу” (Мт 18, 18) и „Којима опростите гријехе, опраштају им се; и којима задржите, задржани су” (Јн 20, 23). Ове речи Христове откривају да, поред опраштања грехова на земљи, истовремено се човек припрема за небески живот. У томе се открива тајна хришћанског живота: да је Царство

небеско у нама (Лк 17, 21) и да, иако живимо на земљи, грађанство хришћана је у небеском Граду (Откр 21, 23), односно небеском Јерусалиму, како су о томе писали древнохришћански писци. Ову есхатолошку слику будућег века, која открива дубоки смисао исповести, као лично и саборно искуство открива само онај ко заволи чистоту благодатног и врлинског живота. Ко једном од благодати Светог Духа, која се открива у светим тајнама, доживи лични преображај и нахрани се Христовим даровима у литургијском јединству са Светом Тројицом, тај је личност која не може да живи без благодати Божије и без Христа.

Васпитан и нахрањен Христом као Хлебом Живота, човек у Цркви постаје освештан даровима које је примио и које непрестано прима. У таквом искуству исповест постаје насушна потреба, јер ништа земаљско што није преображено Христом не може да нахрани човека. Нахрањен, то јест напитан или васпитан човек, жарко жуди за Христом и за његовим благодатним присуством. Такво присуство Христово у срцу човековом може да се очува једино ако се исповеда Христу у светој тајни покајања и исповести. Због тога различита лична искуства на путу покајања и исповести могу бити корисна за оне који се тек уче како да приступе Христу. Међутим, не постоји универзални образац исповести јер је свака личност јединствена и непоновљива. Због тога је светоотачко предање, поштујући ову уникатност, предало правило да се за један исти грех различито приступа различитим личностима. То значи да се један исти лек, у смислу поуке и исправке живота, као и епитимија, не даје за исти грех различитим личностима. Једини истински лекар душа и тела сваког човека је Христос, а наш слободни приступ њему у исповести, као и лично покајање које приносимо, најсветије и најличније је искуство благодатног преображаја живота. У том смислу, исповест представља моћан благодатни васпитни дар Цркве људима свих времена, како у прошлости тако и данас и до краја света.

Библиографија

- Брија, Ј. (1999). *Речник њавославне теолоије*. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
- Доброћољубље за сваки дан* (2019). Београд: Посебно издање библиотеке ОЧЕВ ДОМ при Верском добротворном старатељству Архиепископије београдско-карловачке.
- Јанарас, Х. (2000). *Азбучник вере*. Нови Сад: Беседа.
- Јевтић, А. (2023). *Од Омеје до Алфе*. Требиње: Манастир Тврдош.
- Старац Јефрем Аризонски (2022). *Сусрећ са Бојом*. Београд: Образ светачки.
- Свети Јован Лествичник (1997). *Лествица*. Манастир Хиландар.
- Капсанис, А. Г. (2004). *Обожење – циљ човековој животи*. Београд: Задужбина светог манастира Хиландара.
- Кардамакис, М. (1996). *Православна духовносћ*. Манастир Хиландар.

Преподобни Макарије Оптински (2007). *Речник сјасења*. Београд: Образ светачки.

Патријарх Павле (1998). *Да нам буду јаснија нека њишања наше вере*. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке.

Свети Симеон Нови Богослов (2005). *Сабране беседе*. Београд: Образ светачки.

Сѣречник (2000). Нови Сад: Беседа.

Служебник (2013). Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве.

Требник (1983). Крагујевац: Каленић.

Confession and Education

Summary: Confession and repentance, being the sacrament of the Church, constitute a place of meeting between God's grace and human freedom, which is thus transformed into the true freedom of God's sons and daughters. A man who loves the beauty and purity of graceful, sacramental, and virtuous life cannot live without confession. Just like any Christian who does not participate in the communion of Christ, in the liturgical gifts of Christ's Body and Blood, cannot call himself by this holy name, the neglect of the grace by which those who confess educate themselves represents spiritual death. The correct and salvific life in freedom, as given in the Church, cannot actualize if one neglects repentance and confession. Modern man, sick from the consequences of sin, cannot get better without the salvific confession. Many psychological and somatic disorders stem from reducing the confession to mere "custom" and obligation. Rediscovering the pure spring of the graceful life in Christ and renovating graceful freedom through the tears of repentance and honest confession represent a way threaded by the Church's Fathers. If we want to show the graceful perspective of freedom and God's love to modern humanity, we are obliged to personally and communally approach Christ through confession and repentance, so we might be transformed into gods by grace. A cleansed and Christ-bearing man is truly free and capable of living as God has intended – in eternal joy and grace of God's Kingdom. This cleansing and transfiguration begin in time and continue in eternity. The education for eternal life is based on confession and our decision to follow Christ and fulfill his commandments. We rise if we fall and stumble, all thanks to Christ, who brings us into eternal life.

Key words: Confession, grace, repentance, transformation, education.